

MARTINA BAŠIĆ

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti

Zavod za lingvistička istraživanja

Ante Kovačića 5, HR-10000 Zagreb

mkovacev@hazu.hr

BARBARA KOVAČEVIĆ

Institut za hrvatski jezik

Odjel za hrvatski standardni jezik

Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb

bkova@ihjj.hr

LEKSEMI SADRŽAJA ‘LEĐA’ U HRVATSKIM GOVORIMA I ČAKAVSKI FRAZEMI S ANTROPOSOMATIZMIMA ISTOGA SADRŽAJA

U radu se,¹ metodom lingvističke kartografije, prikazuje arealna distribucija dijalektno specifičnoga leksika odnosno hrvatskih leksema sadržaja ‘leđa’, ‘kralježnica’ i ‘pleća’. Građa prikupljena terenskim dijalektološkim istraživanjima² razvrstana je u leksičke tipove te prikazana na interpretativnim kartama koje su popraćene kratkim komentarom o distribuciji. U drugome se dijelu rada donosi analiza čakavskih frazema s navedenim antroposomatizmima na formalnome planu. U obradi je primijenjen semantičko-konceptualni pristup pomoću kojega se donosi pregled tematskih semantičkih polja u koja se ekscerpirani frazemi uklapaju. Cilj je rada, uzimajući u obzir sve realizacije kojima se imenuje stražnji dio ljudskoga trupa, istražiti produktivnost tih sastavnica u frazemima čakavskih govora.

¹ Kratka inačica analizirane teme ovoga rada izložena je na *Osmome hrvatskom slavističkom kongresu* (Slavonski Brod, od 11. do 14. rujna 2024. godine).

² U ovome radu služimo se građom prikupljenom u okviru projekta *Lingvistička geografija Hrvatske u europskome okružju* (LinGeH) koji je pri Sveučilištu u Zadru financirala Hrvatska zaklada za znanost pod brojem HRZZ 3688. Frazeološka je građa obrađena u okviru projekta *Istraživanje hrvatskih dijalekata*, odnosno potprojekta *Čakavska somatska frazeologija* (ČaSOMA) koji se provodi u Zavodu za lingvistička istraživanja Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, te projekta *Hrvatska somatska frazeologija (frazeografski pristup)* (SOMA) koji pri Institutu za hrvatski jezik financira Europska unija – NextGenerationEU, a u okviru kojega su za iznesene stavove i mišljenja odgovorni samo autori te ti stavovi ne odražavaju nužno službena stajališta Europske unije ili Europske komisije. Ni Europska unija ni Europska komisija ne mogu se smatrati odgovornima za njih.

1. Uvod

Tijelo je čovjeku posrednik cjelokupnoga iskustva izvanjskoga svijeta. Nazivi za dijelove ljudskoga tijela pripadaju najstarijem sloju leksičkoga sustava i dio su temeljnoga leksika svakoga govora. Upravo zbog toga što je riječ o temeljnome leksiku, jezična istraživanja najčešće započinju upravo sa somatizmima, a tradicionalno su i prvi tematski dio u dijalektološkim upitnicima. Ti su leksemi, zbog svoje učestale uporabe, pogodni i za istraživanja morfologije određenoga govora jer ispitanici, iako možda ne znaju koji su nazivi bili ili jesu u uporabi za 'dijelove zaprežnih kola', uvijek znaju kako se u njihovome govoru kaže *ruka*, *noga*, *glava* i kako se te imenice sklanjaju. No somatizmi se ne proučavaju samo u okviru istraživanja leksika.

»O tome da somatizmi predstavljaju jednu od osnovnih grupa leksika svakog jezika svjedoči njihova čestotnost, sposobnost stvaranja prenesenih značenja i velika frazeotvorna produktivnost (Skorobat'ko 2009: 17)« (Dugandžić 2019: 28). Somatska je frazeologija jedna od najzastupljenijih tematski zatvorenih skupina u mnogim jezičnim sustavima.³ Iako su prva cjelovita frazeološka istraživanja u Hrvatskoj (npr. Kovačević 2006; Malnar 2011) u obzir uzimala samo ljudske somatizme, tijekom rada na tematskim frazeološkim rječnicima perspektiva se polako počela mijenjati te su u somatski korpus uključeni isprva dijelovi životinjskoga tijela (RHAF 2017), a kasnije i dijelovi biljaka (RHFF⁴). Nova je klasifikacija somatizama predvidjela tri kategorije: antroposomatizmi, zoosomatizmi i fitosomatizmi (Kovačević i Vidović Bolt 2023) stoga u nastavku rada upotrebljavamo termin antroposomatizam.

Istraživanje antroposomatizama iz 2006. godine pokazalo je da se u hrvatskim frazemima na formalnome planu u prikupljenome korpusu javljaju 72 antroposomatizma i da su najbrojniji frazemi sa sastavnicama: *glava*, *ruka*, *oko*, *srce* i *noga* (Kovačević 2006). Takvi rezultati pokazuju da se čestotnošću izdvajaju oni frazemi koji za jednu od sastavnica imaju naziv za vanjski antroposomatizam, tj. dio ljudskoga tijela koji je okom vidljiv, za razliku od onih dijelova ljudskoga tijela o kojima u svijesti nemamo jasnu sliku, npr. unutarnjih organa (*jetra*, *pluća*, *bubrezi*, *crijeva*...). Čestotnost antroposomatizma *srce* kao iznimka rečenome može se objasniti njegovom tradicionalnom simbolikom i slikovitošću. Do istih se rezultata došlo i u antroposomatskome istraživanju dijalektnih frazema (Malnar 2011) u kojima je potvrđen zaključak istraživanja iz 2006.,⁵ a to je da

³ »Somatski frazemi vrlo su brojni u svim jezicima te prema podacima istraživanja R. M. Vajntrauba čine približno 30% (Vajntraub 1975: 162) svih frazema bilo kojeg jezika« (Dugandžić 2019: 31).

⁴ RHFF – Kovačević, Barbara; Vidović Bolt, Ivana. *Rječnik hrvatskih fitoloških frazema*, u izradi.

⁵ I u organskim govorima čakavskoga narječja potvrđena je visoka produktivnost frazema sa sastavnicom *glava* (Vulić 2003) i *ruka* (Bašić 2020).

su najproduktivniji vanjski antroposomatizmi. No, najčešći potvrđeni antroposomatizam u tom istraživanju je *rit*.

Iz toga bi se istraživanja moglo zaključiti da *leđa* kao stražnji dio trupa čovjeka, iako oku govornika nevidljiva, mogu biti vrlo produktivna sastavnica hrvatskoga frazeološkog fonda. Ipak, oba su istraživanja potvrdila da tomu nije tako. U prvome se istraživanju antroposomatizam *leđa* javlja u 2,3% (u 17 od 734), a u drugome 1,3% (u 2 od 145) analiziranih frazema.

Prijašnja dijalektološka istraživanja te ona najnovija provedena u protekle četiri godine na HRZZ-ovu projektu *Lingvistička geografija Hrvatske u europskome okružju* (LinGeH)⁶ pokazala su iznimnu raznolikost leksemā u hrvatskim govorima kojima se imenuje stražnji dio ljudskoga trupa. Također, ti leksemi nisu značenjski jedinstveni, odnosno isti leksem, npr. *škina*, u određenim govorima može značiti ‘leđa’ dok u drugim govorima može značiti ‘kralježnica’ ili ‘pleća’.

Potaknuti zaključcima iz dvaju istraživanja da je antroposomatizam *leđa* slabo produktivna sastavnica hrvatskoga frazeološkog fonda, te da u hrvatskim govorima postoji više izraza, tj. leksema sadržaja ‘leđa’, odlučili smo provjeriti, uzimajući u obzir sve dobivene potvrde u okviru projekta LinGeH, njihovu produktivnost kao frazeološke sastavnice u čakavskim govorima. Pri tome smo u obzir uzeli i lekseme sadržaja ‘kralježnica’ i ‘pleća’ zbog interferencije odgovora i značenja na terenu.

1.1. Medicinske i leksikografske definicije

Medicinski leksikon donosi sljedeću definiciju *leđa* »**leđa** (*dorsum*), stražnji dio trupa što se proteže od sedmog vratnog sve do slabinskih kralješaka. Gore prelaze leđa u ramena, a dolje se bez jasne granice nastavljaju u krstačnu regiju.«⁷ Leksikografska definicija *leđa* prati medicinsku definiciju »**leđa** *im s pl t* [...] **1. ANAT a.** dio tijela, stražnja strana ljudskoga trupa između vrata i slabina kroz koji prolazi kralježnica [...]« (VRH 2015: 655).

Kralježnica se medicinski definira kao »**kralješnica** (*columna vertebralis*), šupalj koštani stup dug oko 75 cm u muškarca i 65 cm u žena. [...] U šupljini kralješnice smještena je leđna moždina.«⁸ Leksikografska definicija također prati medicinsku definiciju »**kralježnica** *im ž* [...] ANAT giblji koštani stup sastavljen

⁶ Voditeljica projekta bila je prof. dr. sc. Dunja Brozović-Rončević, a na projektu je surađivalo više od dvadeset hrvatskih i inozemnih dijalektologa. Pomoću unaprijed oblikovana upitnika u okviru projekta prikupljala se i istraživala dijalektna građa iz 173 hrvatska punkta.

⁷ leđa. *Medicinski leksikon* (1992), mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2024. <https://medicinski.lzmk.hr/clanak/ledja> (pristupljeno 15. kolovoza 2024.).

⁸ kralješnica. *Medicinski leksikon* (1992), mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2024. <https://medicinski.lzmk.hr/clanak/kraljesnica> (pristupljeno 15. kolovoza 2024.).

od međusobno povezanih kralježaka u kojemu je smještena leđna moždina [...]« (VRH 2015: 612).⁹

Pleća nisu medicinski definiran termin. Ipak, u leksikografskim priručnicima imaju odrednicu *anatomski* te su definirana na sljedeći način: »**pleća** *im s pl t* [...] ANAT gornji dio leđa između vrata i ruku [...]« (VRH 2015: 1057).

2. Cilj rada i metodologija istraživanja

U prvome dijelu rada cilj je, metodom lingvističke kartografije, prikazati arealnu distribuciju dijalektno specifičnoga leksika odnosno hrvatskih leksema sadržaja ‘leđa’, ‘kralježnica’ ili ‘pleća’. Građa prikupljena na terenskim dijalektološkim istraživanjima razvrstana je u leksičke tipove te prikazana na interpretativnim kartama koje su popraćene kratkim komentarom o distribuciji. Popis punktova i konkretni dijalektni oblici zabilježeni u njima donosi se u Tablici 1. na kraju poglavlja.

U drugome dijelu rada donosi se analiza čakavskih frazema s navedenim antroposomatizmima na formalnome planu.¹⁰ U obradi je primijenjen semantičko-konceptualni pristup pomoću kojeg se donosi pregled tematskih semantičkih polja u koja se ekscerpirani frazemi uklapaju. Cilj je ovoga dijela rada, uzimajući u obzir sve realizacije kojima se imenuje stražnji dio ljudskoga trupa, istražiti produktivnost tih sastavnica u frazemima čakavskih govora.

3. Leksička istraživanja sadržaja ‘leđa’, ‘kralježnica’, ‘pleća’

Pomoću unaprijed oblikovana upitnika u okviru projekta LinGeH prikupljala se i istraživala građa u 173 hrvatska punkta. Na temelju prikupljenih odgovora za pitanja 73. LEĐA,¹¹ 74. KRALJEŽNICA i 75. PLEĆA¹² izrađene su karte na

⁹ U *Rječniku hrvatskoga jezika* (Anić 1998: 446) i *Hrvatskome enciklopedijskom rječniku* (HER 2002: 623) oblik **kralješnica** je normativan, a oblik **kralježnica** istaknut je stilskom odrednicom *razgovorno*. U *Školskome rječniku hrvatskoga jezika* (ŠRHJ 2012: 264) navedena su oba oblika, s tim da se oblik **kralješnica** upućuje na normativno bolju riječ **kralježnica** gdje se navodi kao njezin sinonim.

¹⁰ U ovome radu *grbača* nije uzeta u obzir ni kao leksem ni kao frazeološka sastavnica jer je smatramo sekundarnim ili položajnim antroposomatizmom (kao što su to npr. *figa* i *krilo*) koji opisuje neki dio tijela na poseban način.

¹¹ U manjem dijelu govora naveden je samo odgovor u jednome od sklonidbenih oblika. U Tablici 1. navodi se u kojem padežu.

¹² Preciznije, ovo je pitanje u upitniku LinGeH bilo označeno s 75.a i tražio se odgovor u N mn. Pitanje 75.b odnosilo se na jedninski oblik imenice *pleća*. Kao dodatnu informaciju, u Tablici 1. koja prikazuje građu na temelju koje je napravljena Karta 3., uz množinski donosimo i jedninski oblik ako je bio zapisan. Naime, zahvaljujući kolegama s projekta koji su zapisivali i dodatne semantičke nijanse odgovora, znamo da prisutnost množinskoga oblika *pleća* ne podrazumijeva

kojima je prikupljena građa, razvrstana u leksičke tipove, pridružena brojevima koji označavaju punktove u kojima je ona zabilježena. Tipizirani su odrazi na kartama predstavljeni geometrijskim znakovima određenih boja koji odgovaraju leksičkim tipovima u legendi karte. Valja napomenuti kako su u građi u mnogim punktovima zabilježeni višestruki odgovori bez uspostave hijerarhije među njima. S obzirom na to da nam je prostorna proširenost određenoga leksika bila cilj, na karti prikazujemo i višestruke odgovore koji se promatraju kao ravnopravne ovojere. Višestruke odgovore prikazujemo na karti kombinacijom geometrijskih likova koji se preklapaju.

Leksički tip¹³ koji se donosi na karti izabran je metodom najčešće dijalektne varijante koju dijakronijskim i/ili tvorbenim postupcima možemo dovesti u jasnu vezu sa svim ostalim potvrđenim realizacijama istoga sadržaja (npr. *xērbēt*, *xḡbot* donose se pod leksičkim tipom 'hrbat';¹⁴ *apātice*, *lupātice*, pod 'lopatice'). Građa se svake karte gleda kao zasebna cjelina, stoga leksički tip odabran za jednu kartu ne mora biti isti kao na drugoj karti ako su u građi druge karte zabilježene npr. i izvedenice osnovnoga oblika. Za imenice koje se nekad realiziraju u osnovnome obliku, a nekad kao tvorenice, za leksički tip upotrebljavamo formulu *osnova(+)* kako ne bismo umnažali tvorbeno različite tipove. Na primjer, tip 'hrbat(+)' koji se javlja na Karti 2. *Kralješnica* obuhvaća temeljni leksem *xḡbāt* ili *ḡbet* (ako je riječ o govoru u kojemu se glas *x* u određenim pozicijama izgubio) te izvedenice *xarteñāča*, *vṛteñāča*, *xḡptenīca*, *rptēnka*, a tip 'križ(+)' realizacije *krīž*, *krīža*, *krīži*, *krīžice*. Leksički je tip 'kralješ(+)' uveden kako bi se uz leksem *krāḷēžnica* obuhvatili i primjeri *krāḷeš*, *krāḷež* iz Šipanske Luke odnosno *krāḷež* iz Stona.¹⁵

Konkretne realizacije određenih leksičkih tipova u pojedinim punktovima, na temelju kojih su napravljene tipizacije, a potom i karte, pridodane su u Tablici 1. na kraju poglavlja.

---

i prisutnost jedninskoga oblika značenja '(ljudsko) pleće' (npr. u Ražancu i Medvidi jedninski se oblik *plēce* upotrebljava samo za životinjski dio tijela). U dijelu govora naveden je samo množinski odnosno samo jedninski oblik.

¹³ Leksička tipizacija u ovome radu uglavnom prati načela opisana u Vuletić, Bazina i Brozović Rončević (2024: 25–26).

¹⁴ Leksički se tip u tekstu bilježi u tipizacijskim navodnicima (' '). U legendama karata i u tablici građe leksički tip bilježimo bez tipizacijskih navodnika.

¹⁵ Ovo se pravilo nije primijenilo u trima slučajevima isključivo zbog kriterija čestotnosti. Na Karti 1. primjer *krīžoc* iz Prezida navodi se pod leksičkim tipom 'križa' (oblik *krīža* bio je čestotniji od oblika *krīži*), na Karti 2. primjer *kīčmenica* iz Topuskog navodi se pod leksičkim tipom 'kičma' i na Karti 3. primjer *plēčnice* iz Sudovca navodi se pod leksičkim tipom 'pleća'.

3.1. Distribucija naziva sadržaja 'leđa'

Građa odgovorā na 73. pitanje LinGeH upitnika, LEĐA, podijeljena je na 11 leksičkih tipovā pri čemu su najčešće ovjerene potvrde leksičkoga tipa 'škina' u obalnim govorima¹⁶ i leksičkoga tipa 'leđa' u slavonskim i ličkim govorima te govorima dalmatinskoga zaleđa. U zaleđu od Zadra do Pelješca bilježimo i tip 'kosti' koji je potvrđen još u Mrkoplju i Medulinu. Arealna distribucija leksičkoga tipa 'život' vidljiva je u istarskim govorima u kojima supostoji s leksičkim tipom 'hrbat' koji je zabilježen i u Gorskom kotaru. Lekički tip 'pleća' u značenju 'leđa' najčešće je potvrđen u govorima sjeverozapadne Hrvatske, a svojevrsna oaza ovoga leksičkog tipa nalazi se na Olibu, Molatu i Dugome otoku. Zabilježen je sporadično i leksički tip 'fil' u Novalji, 'kičma' u Gornjoj Garešnici, Martincu i Ražancu, 'križa' u Brinju, Ladislavu, Salima, Gudovcu i Senju, 'špale' u Crikvenici i Svetom Filipu i Jakovu te 'šćeh' u Dobrinju.

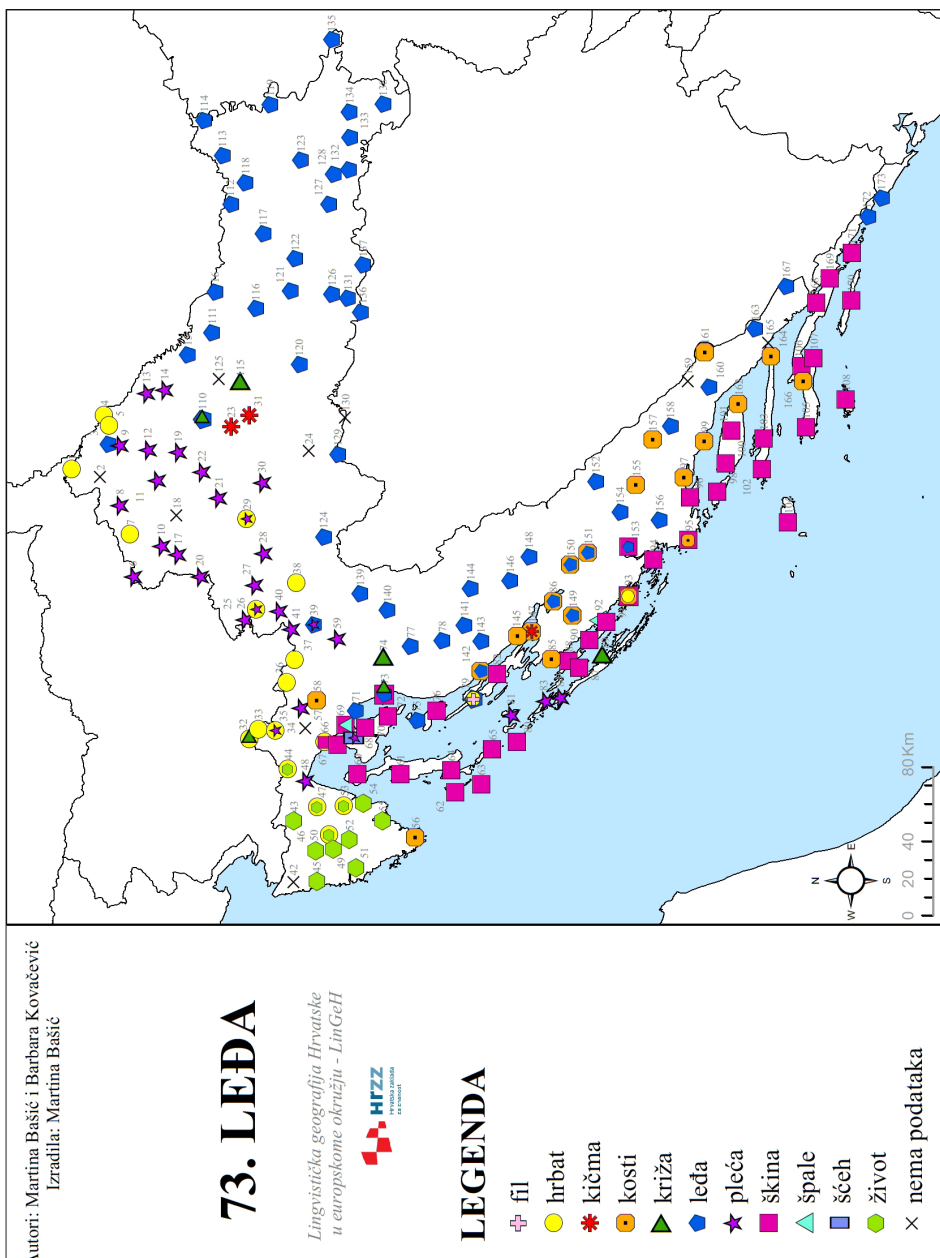
3.2. Distribucija naziva sadržaja 'kralježnica'

Građa odgovorā na 74. pitanje LinGeH upitnika, KRALJEŽNICA, podijeljena je na 19 leksičkih tipovā, od kojih se čestotnošću izdvajaju odgovori lekičkoga tipa 'hrbat(+)' (kao što je već rečeno, s mnogim izvedenicama) te 'kičma', 'križ(+)' i 'očenaši'. Arealnu distribuciju ima leksički tip 'fil' na Iloviku, Lošinj, Susku i Unijama, višerječni leksički tip 'hrptena kost' u istarskim govorima i 'košelj' u slavonskoj Posavini (ali je *košěj* kao odgovor zabilježen i na otoku Krku, u Vrbniku). Leksički tip 'povor' također je zabilježen arealno, u dijelu Imotske krajine (Studenci, Imotski) i Makarskoga primorja (Zaostrog). Primjer *lédva* zabilježen u Kraljevici izdvojen je kao zaseban tip 'ledva' zbog svoje arhaičnosti (ERHJ 2016: 544). Leksički tipovi 'kralješ(+)' i 'očenaši' pripadaju istomu motivacijskom obrascu ('brojanica, krunica', ERHJ 2016: 493). U Baški, Premudi i Rogoznici tip 'škina' javlja se u značenju 'leđa' i 'kralježnica'. Ostali su leksički tipovi, 'grebenica', 'hoz', 'krsta', 'lasac', 'mozak', 'pečenice' i 'trtenka', zabilježeni sporadično.

3.3. Distribucija naziva sadržaja 'pleća'

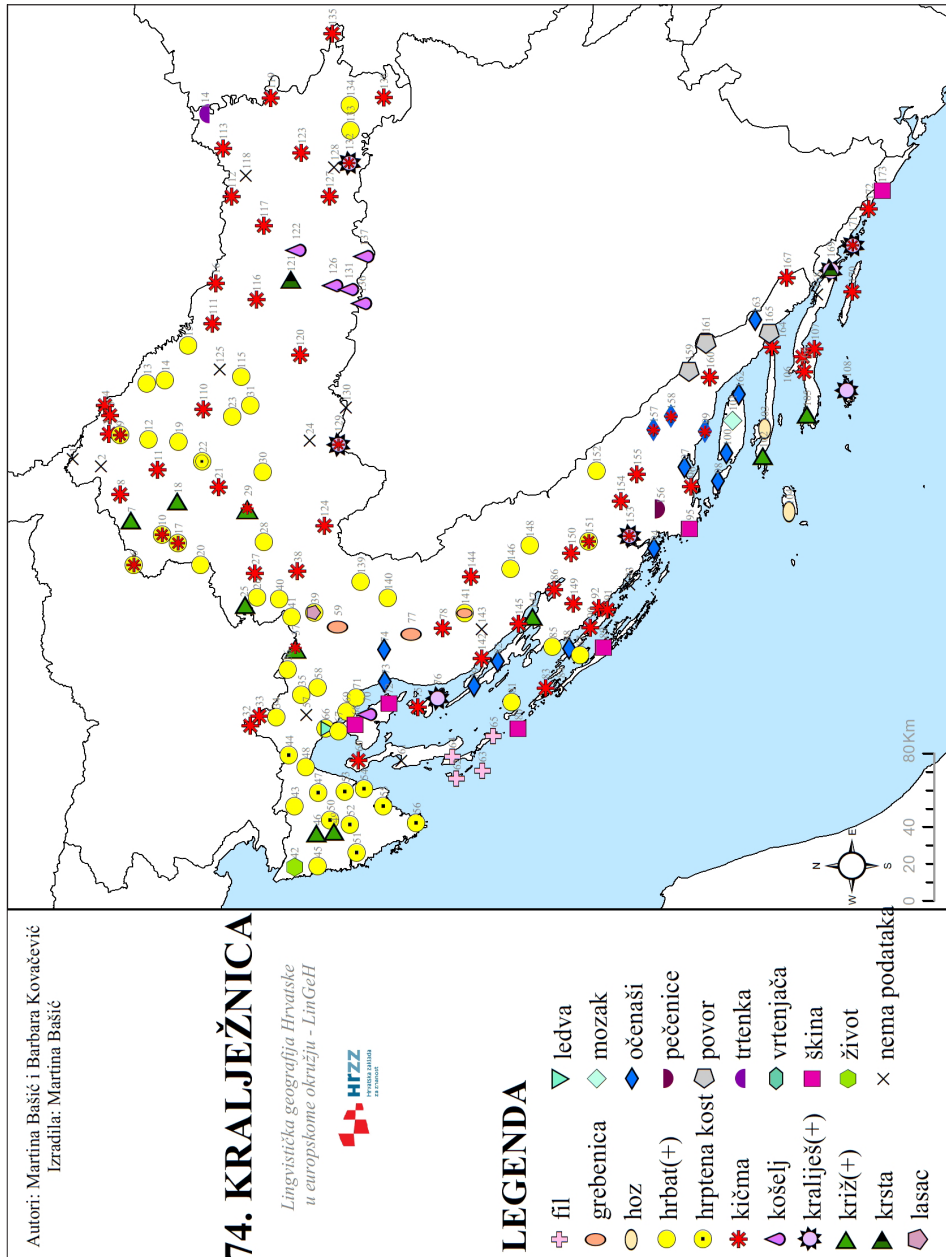
Odgovori na 75. pitanje, PLEĆA, daju pretežno jedinstvenu sliku leksičkih tipova. Po distribuciji je dominantan tip 'pleća', a zatim, u manjoj mjeri, tip 'lopatice'. Tipovi 'škina' i 'špale' zabilježeni su u govorima u kojima se ne javljaju u značenju 'leđa' ili 'kralježnica'. Tip 'hrbat' javlja se u govorima u kojima u značenju 'leđa' bilježimo tip 'pleća'.

¹⁶ »... dalmato-romanski leksički ostatak kao jedan od rijetkih izvjesnih germanizama u romanskom jeziku.« (ERHSJ 1973: 259).

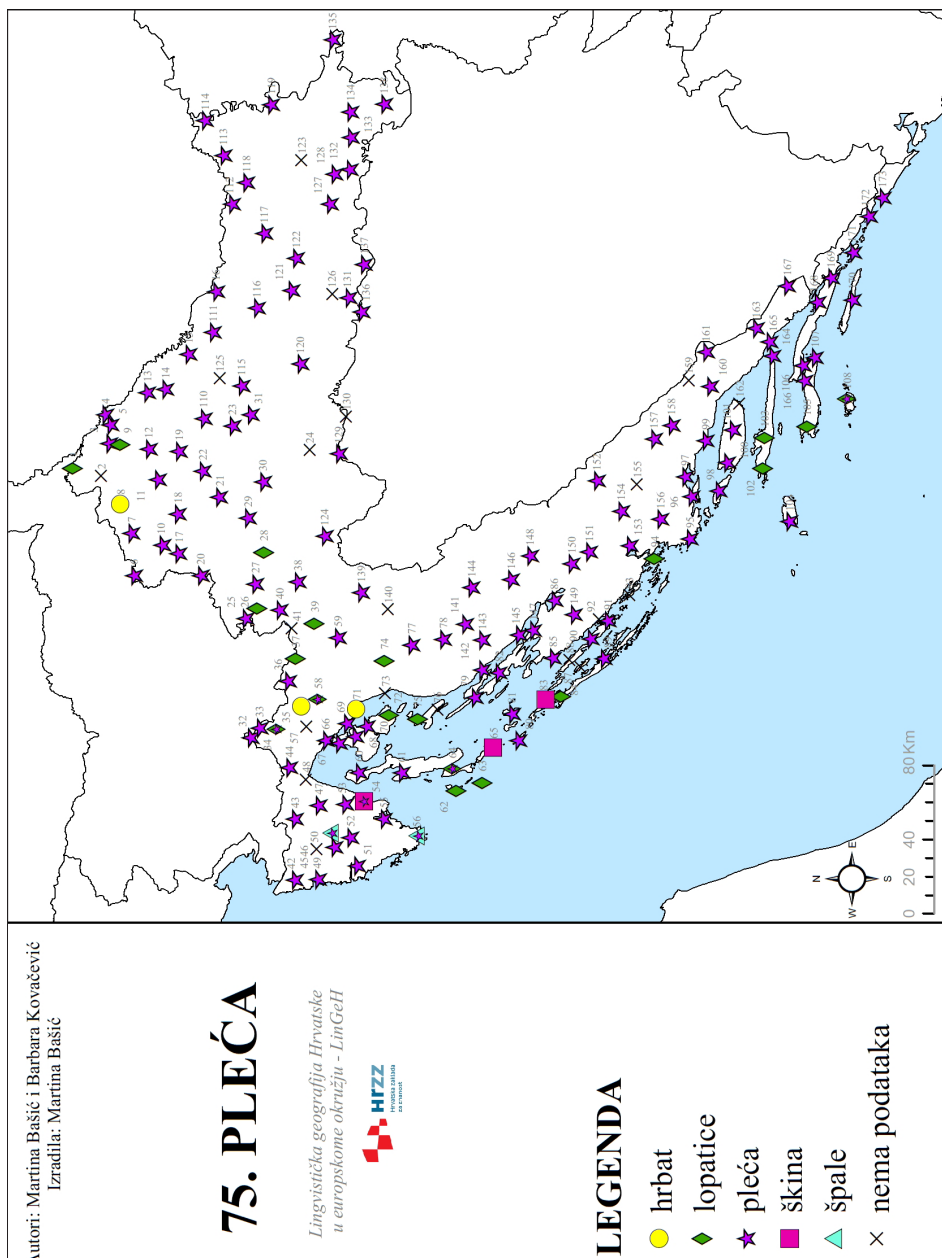
Karta 1. *Leđa*

Karta 2. Kralježnica

Karta 3. *Pleća*

Tablica 1. Građa uz Kartu 1. *Leđa*, Kartu 2. *Kralježnica* i Kartu 3. *Pleća*

LINGEH_ID	PUNKT	73. LEDA	LT_LEDA	74. KRALJEŽNICA	LT_KRALJEŽNICA	75. PLEĆA	LT_PLEĆA
1	Mursko Središće	<i>xřbet</i>	hrbat	/	/	<i>lupātice</i> (jd. <i>lupātica</i>)	lopatic
2	Nedelišće	/	/	/	/	/	/
3	Prelog	<i>leđa</i>	leđa	<i>kićma</i>	kićma	<i>pleća</i> (jd. <i>pleće</i>)	pleća
4	Kotoriba	<i>xřbet</i>	hrbat	<i>kićma</i>	kićma	<i>plěća</i>	pleća
5	Sveta Marija	<i>xřbet</i>	hrbat	<i>kićma</i>	kićma	<i>plěća</i>	pleća
6	Hum na Sutli	<i>plěće</i>	pleća	<i>xřptějaća, kićma</i>	hrbat(+), kićma	<i>plěće</i>	pleća
7	Bedinja	<i>xřbet</i>	hrbat	<i>krīžo</i>	krīž(+)	<i>plāčo</i> (jd. <i>plāča</i>)	pleća
8	Maruševac	<i>plěća</i>	pleća	<i>kićma</i>	kićma	<i>xřbet</i>	hrbat
9	Sveti Đurđ	<i>plěća</i>	pleća	<i>xřbet, kićma</i>	hrbat(+), kićma	<i>lupātice</i> (jd. <i>lupātica</i>)	lopatic
10	Sveti Križ Začretje	<i>plěće</i>	pleća	<i>xřpt, kićma</i>	hrbat(+), kićma	<i>plěće</i>	pleća
11	Sudovec	<i>plěća</i>	pleća	<i>kićma</i>	kićma	<i>plěcnice</i>	pleća
12	Apatovec	<i>plěći</i>	pleća	<i>xřptějaća</i>	hrbat(+)	<i>plěći</i> (jd. <i>plěće</i>)	pleća
13	Hlebine	<i>plěći</i>	pleća	<i>xřptějaća</i>	hrbat(+)	<i>plěći</i> (jd. <i>plěće</i>)	pleća
14	Virje	<i>plěća</i>	pleća	<i>xřptějaća</i>	hrbat(+)	<i>plěća</i> (jd. <i>plěće</i>)	pleća
15	Pitomača	<i>lěđa</i>	leđa	<i>xřptějaća</i>	hrbat(+)	<i>plěća</i> (jd. <i>plěće</i>)	pleća
16	Vaška	<i>G lěž</i>	leđa	<i>kićma</i>	kićma	<i>pleća</i> (jd. <i>pleće</i>)	pleća
17	Veliko Trgovišće	<i>plěće</i>	pleća	<i>kićma, xřtišće</i>	kićma, hrbat(+)	<i>plěće</i>	pleća
18	Marija Bistrica	/	/	<i>krīži</i>	krīž(+)	<i>plěća</i>	pleća
19	Cubinec	<i>plěća</i>	pleća	<i>řbet, rptějaća</i>	hrbat(+)	<i>plěća</i> (jd. <i>plěće</i>)	pleća
20	Šenkovec	<i>plěća</i>	pleća	<i>xřptějaća</i>	hrbat(+)	<i>plěća</i>	pleća
21	Dugo Selo	<i>plěća</i>	pleća	<i>kićma</i>	kićma	<i>plěća</i> (jd. <i>plěće</i>)	pleća

LINGEH_ID	PUNKT	73. LEDA	LT_LEDA	74. KRALJEŽNICA	LT_KRALJEŽNICA	75. PLEĆA	LT_PLEĆA
22	Vrbovec	<i>plěća</i>	pleća	<i>xŕbet, xŕptěna kōst</i>	hrbat(+), hrptena kōst	<i>plěća</i> (jd. <i>plěćě</i>)	pleća
23	Martinac	<i>kāćma</i>	kićma	<i>ŕptěnaća</i>	hrbat(+)	<i>plěća</i> (jd. <i>plěćě</i>)	pleća
24	Sunja	/	/	/	/	/	/
25	Vivodina	<i>plěća</i>	pleća	<i>kriš</i>	križ(+)	<i>plěća</i> (jd. <i>plěćka</i>)	pleća
26	Požun	<i>xŕbŕl, plěća</i>	hrbat, pleća	<i>xŕptěnaća</i>	hrbat(+)	<i>lopátice</i> (jd. <i>lopática</i>)	lopatice
27	Domagović	<i>plěća</i>	pleća	<i>kićma</i>	kićma	<i>plěća</i>	pleća
28	Pisarovina	<i>plěća</i>	pleća	<i>ŕbet</i>	hrbat(+)	<i>lopátice</i> (jd. <i>lopática</i>)	lopatice
29	Mraclin	<i>xŕbet, plěća</i>	hrbat, pleća	<i>kićma, križa</i>	kićma, križ(+)	<i>plěća</i> (jd. <i>plěćo</i>)	pleća
30	Desno Trebarjevo	<i>plěća</i>	pleća	<i>ŕbet</i>	hrbat(+)	<i>plěća</i> (jd. <i>plěćě</i>)	pleća
31	Gornja Garešnica	<i>kāćma</i>	kićma	<i>ŕptěnaća</i>	hrbat(+)	<i>plěća</i> (jd. <i>plěćě</i>)	pleća
32	Prezid	<i>xŕbot, križoc</i>	hrbat, križa	<i>kićma</i>	kićma	<i>plěćě</i>	pleća
33	Čabar	<i>xŕbet/xŕbetl/xŕbyl</i>	hrbat	<i>kićma/kićma</i>	kićma	<i>plěća</i>	pleća
34	Gerovo	<i>xŕbot, plěća/plěća</i>	hrbat, pleća	<i>xŕptěna/xŕptěna</i>	hrbat(+)	<i>apátice</i> (jd. <i>apática</i>), <i>plěćke</i> (jd. <i>plěćka</i>)	lopatice, pleća
35	Delnice	<i>plěća</i>	pleća	<i>xŕptěnaća</i>	hrbat(+)	<i>xŕpty</i> (jd. <i>xŕbat</i>)	hrbat
36	Brod Moravice	<i>xŕbat</i>	hrbat	<i>xŕptěna</i>	hrbat(+)	<i>plěća</i>	pleća
37	Lukovdol	<i>xŕbat</i>	hrbat	<i>kićma, križice</i>	kićma, križ(+)	<i>lopátice</i>	lopatice
38	Vukmanić	<i>ŕbat</i>	hrbat	<i>kićma</i>	kićma	<i>plěcke</i>	pleća
39	Generalski Stol	<i>lěža, plěća</i>	leđa, pleća	<i>ŕptěna, lāsac</i>	hrbat(+), lasac	<i>lopátice</i> (jd. <i>lopática</i>)	lopatice
40	Gornje Stative	<i>plěća</i>	pleća	<i>xŕbat</i>	hrbat(+)	<i>plěća</i>	pleća
41	Vukova Gorica	<i>plěća</i>	pleća	<i>xŕbat</i>	hrbat(+)	/	/
42	Materada	/	/	<i>živòt</i>	život	<i>plěća</i>	pleća
43	Gornja Nugla	<i>živòt</i>	život	<i>xŕbat</i>	hrbat(+)	<i>plěća</i>	pleća

LINGEH_ID	PUNKT	73. LEDA	LT_LEDA	74. KRALJEŽNICA	LT_KRALJEŽNICA	75. PLEĆA	LT_PLEĆA
44	Klana	<i>xrbat, život</i>	hrbat, život	<i>xrtiena kôst</i>	hrptena kost	<i>plēta</i>	pleća
45	Vabriga	<i>život</i>	život	<i>xrbat</i>	hrbat(+)	<i>plēca (jd. plēce)</i>	pleća
46	Karajba	<i>život</i>	život	<i>kržca</i>	kržž(+)	/	/
47	Boljun	<i>xrbat, život</i>	hrbat, život	<i>xrtinā kuôs</i>	hrptena kost	<i>plīēta (jd. plēto)</i>	pleća
48	Rukavac	<i>plēta</i>	pleća	<i>xrbat</i>	hrbat(+)	/	/
49	Tinjan	<i>život</i>	život	<i>kržca</i>	kržž(+)	<i>plēta</i>	pleća
50	Pazin	<i>xrbat, život</i>	hrbat, život	<i>xrtiena kuôs</i>	hrptena kost	<i>plēta (jd. plēte), špale</i>	pleća, špale
51	Rovinjsko Selo	G <i>živuōta</i>	život	<i>xrtēni kuôs</i>	hrptena kost	<i>plēca (jd. plēće)</i>	pleća
52	Žminj	<i>život</i>	život	<i>xrtēna kuôs</i>	hrptena kost	<i>plīēta</i>	pleća
53	Kršan	<i>xrbat, život</i>	hrbat, život	<i>xrtēna kuôs</i>	hrptena kost	<i>plēta (jd. plēto)</i>	pleća
54	Rabac	<i>život</i>	život	<i>kās xrtēna</i>	hrptena kost	<i>plēca, škīn</i>	pleća, škina
55	Rakalj	<i>život</i>	život	<i>xrtēna kôst</i>	hrptena kost	<i>plēca (jd. plēće)</i>	pleća
56	Medulin	<i>kôsti</i>	kosti	<i>xrtēna kôst</i>	hrptena kost	<i>plēta (jd. plēte), špale (jd. špala)</i>	pleća, špale
57	Mrzla Vodica	/	/	/	/	/	/
58	Mrkopalj	<i>kôsti</i>	kosti	<i>xrtēnica</i>	hrbat(+)	<i>(jd. lopatica), plēca (jd. plēce)</i>	lopatice, pleća
59	Oštarije	<i>plēca</i>	pleća	<i>grebenica</i>	grebenica	<i>plēca</i>	pleća
60	Beli	<i>škīnā</i>	škina	<i>kičma</i>	kičma	<i>plēta (jd. plēto)</i>	pleća
61	Valun	<i>skīna</i>	škina	/	/	<i>plēta</i>	pleća
62	Unije	<i>škīnā</i>	škina	<i>fil</i>	fil	<i>lopātice (jd. lopātica)</i>	lopatice
63	Susak	<i>škīnā</i>	škina	<i>fil</i>	fil	<i>lopātice (jd. lopātica)</i>	lopatice
64	Nerezine	<i>škīnā</i>	škina	<i>fil</i>	fil	<i>lopātice (jd. lopātica), plēca</i>	lopatice, pleća
65	Ilovik	<i>škīnā</i>	škina	<i>fil</i>	fil	<i>škīnā</i>	škina

LINGEH_ID	PUNKT	73. LEDA	LT_LEDA	74. KRALJEŽNICA	LT_KRALJEŽNICA	75. PLEĆA	LT_PLEĆA
66	Kraljevica	<i>xrbat, škina</i>	hrbat, škina	<i>xrpteniāca, lēdva</i>	hrbat(+), ledva	<i>plēta</i> (jd. <i>plēte</i>)	pleća
67	Omišalj	<i>škina</i>	škina	<i>xrtenica</i>	hrbat(+)	<i>plēčē</i>	pleća
68	Dobrinj	<i>plēta, šfēv</i>	pleća, šteh	<i>škina</i>	škina	<i>plēta</i>	pleća
69	Crikvenica	<i>škina, špali</i>	škina, špali	<i>xrbat, xrtenica</i>	hrbat(+)	<i>plēta</i>	pleća
70	Vrbnik	<i>škina</i>	škina	<i>košēj</i>	košelj	<i>plēta</i>	pleća
71	Novi Vinodol- ski	<i>lēja</i>	leđa	<i>xrteniāca</i>	hrbat(+)	<i>xrbat</i>	hrbat
72	Baška	<i>škina</i>	škina	<i>škina</i>	škina	<i>lopātice</i> (jd. <i>lopātica</i>)	lopaticice
73	Senj	<i>križa, lēža, škina</i>	križa, leđa, škina	<i>očenaši</i>	očenaši	/	/
74	Brinje	<i>križa</i>	križa	<i>očenaši</i>	očenaši	<i>lopātice</i> (jd. <i>lopātica</i>)	lopaticice
75	Lopar	<i>lēja</i>	leđa	<i>kičma</i>	kičma	<i>lopātice</i>	lopaticice
76	Barbat na Rabu	<i>škina</i>	škina	<i>kralježnica</i>	kraljež(+)	/	/
77	Otočac	<i>lēja</i>	leđa	<i>grebenica</i>	grebenica	<i>plēca</i>	pleća
78	Gornji Kosinj	<i>lēja</i>	leđa	<i>kičma</i>	kičma	<i>plēča</i>	pleća
79	Novalja	<i>fil, xrbat, lēža</i>	fil, hrbat, leđa	<i>očenaši</i>	očenaši	<i>plēca</i> (jd. <i>plēčē</i>)	pleća
80	Premuda	<i>škina</i>	škina	<i>škina</i>	škina	<i>plēta</i>	pleća
81	Olib	<i>plēca</i>	pleća	<i>xarteniāca</i>	hrbat(+)	<i>plēca</i> (jd. <i>plēčē</i>)	pleća
82	Pag	<i>škina</i>	škina	<i>čenaši</i>	očenaši	<i>plēca</i> (jd. <i>plēčē</i>)	pleća
83	Molat	<i>plēta</i>	pleća	<i>kičma</i>	kičma	<i>škina</i>	škina
84	Božava	<i>plēta</i>	pleća	/	/	<i>lopātice</i> (jd. <i>lopātica</i>)	lopaticice
85	Petřčane	<i>kōsti</i>	kosti	<i>xrteniāca</i>	hrbat(+)	<i>plēča</i> (jd. <i>plēčē</i>)	pleća
86	Novigrad	<i>kōsti, lēža</i>	kosti, leđa	<i>kičma</i>	kičma	<i>plēča</i>	pleća
87	Veli Iž	<i>škina</i>	škina	<i>xrpteniāca</i>	hrbat(+)	/	/

LINGEH_ID	PUNKT	73. LEDA	LT_LEDA	74. KRALJEŽNICA	LT_KRALJEŽNICA	75. PLEĆA	LT_PLEĆA
88	Lukoran	škīna	škina	čenoši	očenaši	/	/
89	Sali	krīži	kriza	škīna	škina	plēći	pleća
90	Banj	škīnā	škina	kīcma	kičma	plēća (jd. plēće)	pleća
91	Tkon	škīna	škina	kīcma	kičma	plēća (jd. plēće)	pleća
92	Sveti Filip i Jakov	špāle	špale	kīcma	kičma	/	/
93	Murter	xrbat, kōsti, škīna	hrbat, kosti, škina	/	/	/	/
94	Zlarin	škīna	škina	čenoši	očenaši	lopātice (jd. lopātica)	lopatice
95	Rogoznica	kōsti, škīna	kosti, škina	škīna	škina	plēća	pleća
96	Trogir	škīna	škina	kīcma	kičma	plēća (jd. plēće)	pleća
97	Kaštel Kambe- lovac	G kōstī	kosti	očenoši	očenaši	plēća (jd. plēće)	pleća
98	Grohote	škīna	škina	očenoši	očenaši	plēća (jd. plēće)	pleća
99	Krilo Jesenice	G kōstīju	kosti	kīcma, očenoši	kičma, očenaši	plēća (jd. plēće)	pleća
100	Ložišća	škīna	škina	očenoši	očenaši	plēća (jd. plēće)	pleća
101	Pražnica	škīna	škina	mōzak	mozak	plētā (jd. plēte)	pleća
102	Hvar	škīna	škina	krīži	krizž(+)	lopātice (jd. lopātica)	lopatice
103	Vrbanj	škīna	škina	xōz	hoz	lopātice (jd. lopātica)	lopatice
104	Komiža	škīna	škina	xōž	hoz	plēća (jd. plēće)	pleća
105	Vela Luka	škīna	škina	krīž	krizž(+)	lopātice (jd. lopātica)	lopatice
106	Kučiste	škīna	škina	kīcma	kičma	plētā (jd. plēte)	pleća
107	Lumbarda	škīna	škina	kīcma	kičma	plēća (jd. plēće)	pleća
108	Lastovo	škīna	škina	krāļežnica	kraljež(+)	lopātice (jd. lopātica), plētā	lopatice, pleća
110	Gudovac	krīža, lēžu	kriza, leđa	kīcma	kičma	plēća	pleća

LINGEH_ID	PUNKT	73. LEDA	LT_LEDA	74. KRALJEŽNICA	LT_KRALJEŽNICA	75. PLEĆA	LT_PLEĆA
111	Virovitica	G <i>lěžã</i>	leđa	<i>káčma</i>	kičma	<i>plěća</i> (jd. <i>plěćka</i>)	pleća
112	Podgajci Podravski	<i>lěža</i>	leđa	<i>káčma</i>	kičma	<i>plěća</i> (jd. <i>plěće</i>)	pleća
113	Beli Manastir	<i>lěžã</i>	leđa	<i>káčma</i>	kičma	<i>plěća</i> (jd. <i>plěće</i>)	pleća
114	Batina	<i>lěža</i>	leđa	<i>trěňka</i>	trienka	<i>plěća</i> (jd. <i>plěće</i>)	pleća
115	Ladislav	<i>križa</i>	križa	<i>prěňnaća</i>	hrbat(+)	<i>plěće</i>	pleća
116	Voćin	<i>lěža</i>	leđa	<i>káčma</i>	kičma	<i>plěća</i>	pleća
117	Šaptinovci	<i>lěžã</i>	leđa	<i>káčma</i>	kičma	<i>plěće</i>	pleća
118	Valpovo	<i>lěža</i>	leđa	/	/	<i>plěća</i> (jd. <i>plěće</i>)	pleća
119	Aljimaš	<i>lěža</i>	leđa	<i>káčma</i>	kičma	<i>plěćta</i> (jd. <i>plěće</i>)	pleća
120	Lipik	<i>lěža</i>	leđa	<i>káčma</i>	kičma	<i>plěća</i>	pleća
121	Velika	<i>lěža</i>	leđa	<i>křsta</i>	krsta	<i>plěća</i>	pleća
122	Kućevo	<i>lěža</i>	leđa	<i>košel</i>	košelj	<i>plěća</i> (jd. <i>plěće</i>)	pleća
123	Koritna	<i>lěža</i>	leđa	<i>káčma</i>	kičma	/	/
124	Topusko	<i>lěža</i>	leđa	<i>káčmenica</i>	kičma	<i>plěća</i> (jd. <i>plěće</i>)	pleća
125	Velika Pisanica	/	/	/	/	/	/
126	Srednji Lipovac	<i>lěža</i>	leđa	<i>košel</i>	košelj	/	/
127	Trnava	G <i>lěža</i>	leđa	<i>káčma</i>	kičma	<i>plěća</i> (jd. <i>plěće</i>)	pleća
128	Strizivojna	<i>lěža</i>	leđa	/	/	<i>plěća</i>	pleća
129	Hrvatska Kostajnica	<i>lěža</i>	leđa	<i>káčma, kralježnica</i>	kičma, kraljješ(+)	<i>plěća</i>	pleća
130	Hrvatska Dubica	/	/	/	/	/	/
131	Magića Mala	<i>lěžã</i>	leđa	<i>kašel/košel</i>	košelj	<i>plěćã</i> (jd. <i>plěćil/plěće</i>)	pleća
132	Gundinci	<i>lěžã</i>	leđa	<i>káčma, kralježnica</i>	kičma, kraljješ(+)	<i>plěćã</i>	pleća

LINGEH_ID	PUNKT	73. LEDA	LT_LEDA	74. KRALJEŽNICA	LT_KRALJEŽNICA	75. PLEĆA	LT_PLEĆA
133	Gradište	<i>lěža</i>	leđa	<i>řtenica</i>	hrbat(+)	<i>plěća</i> (jd. <i>plěće</i>)	pleća
134	Otok	<i>lěža</i>	leđa	<i>řtenica</i>	hrbat(+)	<i>plěća</i> (jd. <i>plěće</i>)	pleća
135	Ilok	<i>lěža</i>	leđa	<i>kčma</i>	kičma	<i>plěčke</i>	pleća
136	Davor	<i>lěža</i>	leđa	<i>kšelj</i>	košelj	<i>plěčā</i> (jd. <i>plěće</i>)	pleća
137	Bebrina	<i>lěža</i>	leđa	<i>kšelj</i>	košelj	<i>plěća</i> (jd. <i>plěće</i>)	pleća
138	Vrbanja	G <i>lěža</i>	leđa	<i>kčma</i>	kičma	<i>plěća</i> (jd. <i>plěće</i>)	pleća
139	Slunj	<i>lěža</i>	leđa	<i>řptenca</i>	hrbat(+)	<i>plěća</i> (jd. <i>plěće</i>)	pleća
140	Saborsko	<i>leđa</i>	leđa	<i>řptenica</i>	hrbat(+)	/	/
141	Mušaluk	<i>lěža</i>	leđa	<i>grebenca,</i> <i>řptenca, řptěnača</i>	grebenica, hrbat(+)	<i>plěća</i> (jd. <i>plěće</i>)	pleća
142	Karlobag	<i>kōsti, lěža</i>	kosti, leđa	<i>kčma</i>	kičma	<i>plěća</i> (jd. <i>plěće</i>)	pleća
143	Trnovac	<i>lěža</i>	leđa	/	/	<i>plěća</i>	pleća
144	Podlapača	<i>lěža</i>	leđa	<i>kčma</i>	kičma	<i>plěće</i>	pleća
145	Tribanj	<i>kōsti</i>	kosti	<i>kčma</i>	kičma	<i>plěća</i>	pleća
146	Lovinac	<i>lěža</i>	leđa	<i>řtenica</i>	hrbat(+)	<i>plěća</i> (jd. <i>plěće</i>)	pleća
147	Ražanac	<i>kčma, kōsti</i>	kičma, kosti	<i>križi</i>	križ(+)	<i>plěća</i>	pleća
148	Gračac	<i>lěža</i>	leđa	<i>řptěnača,</i> <i>řptěnica</i>	hrbat(+)	<i>plěćalplěči</i> (jd. <i>plěće</i>)	pleća
149	Škabrnja	<i>kōsti/kōsti,</i> <i>lěža</i>	kosti, leđa	<i>kčma</i>	kičma	<i>plěća</i>	pleća
150	Medviđa	<i>kōsti, lěža</i>	kosti, leđa	<i>kčma</i>	kičma	<i>plěća</i>	pleća
151	Numić	<i>kōsti, lěža</i>	kosti, leđa	<i>vřtěnača, kičma</i>	hrbat(+), kičma	<i>plěća</i>	pleća
152	Kijjevo	<i>lěža</i>	leđa	<i>vřtěnača</i>	hrbat(+)	<i>plěća</i>	pleća
153	Skradin	<i>lěža, škina</i>	leđa, škina	<i>kčma, kralježn'ca</i>	kičma, kraljiješ(+)	<i>plěća</i>	pleća
154	Drmiš	<i>lěža</i>	leđa	<i>kčma</i>	kičma	<i>plěća</i> (jd. <i>plěće</i>)	pleća

LINGEH_ID	PUNKT	73. LEDA	LT_LEDA	74. KRALJEŽNICA	LT_KRALJEŽNICA	75. PLEĆA	LT_PLEĆA
155	Čavoglave	kōsti	kosti	kīćma	kićma	/	/
156	Perković	léžā	leđa	pečēnice	pečenice	plēća (jd. plēće)	pleća
157	Sinj	kōsti	kosti	kīćma, očēnaši	kićma, očenaši	plēća (jd. plēće)	pleća
158	Trilj	léžā	leđa	kīćma, očēnaši	kićma, očenaši	plēća	pleća
159	Studenci	/	/	pōvor	povor	/	/
160	Grabovac	léžā	leđa	kīćma	kićma	plēća	pleća
161	Imotski	kōsti	kosti	pōvor	povor	plēća	pleća
162	Sumartin	kōsti	kosti	očēnaši	očenaši	/	/
163	Vrgorac	léžā	leđa	očīmāši	očenaši	plēća (jd. plēće)	pleća
164	Sućuraj	kōsti	kosti	kīćma	kićma	plēće	pleća
165	Zaostrog	/	/	pōvor	povor	plēće	pleća
166	Račiće	kōsti	kosti	kīćma	kićma	plēće	pleća
167	Metković	léžā	leđa	kīćma	kićma	plēća	pleća
168	Brijesta	škīna	škina	/	/	plēća (jd. plēće)	pleća
169	Ston	škīna	škina	krājēž, křsta	kraljiš(+), krsta	plēća (jd. plēće)	pleća
170	Babino Polje	škīna	škina	kīćma	kićma	plēća (jd. plēće)	pleća
171	Šipanska Luka	škīna	škina	kīćma, krājēš/ krājēž	kićma, kraljiš(+)	plēće	pleća
172	Dubrovnik	léžā	leđa	kīćma	kićma	plēća	pleća
173	Cavtat	léžā	leđa	škīna	škina	plēća (jd. plēće)	pleća

4. Čakavski frazemi s antroposomatizmima sadržaja ‘leđa’ na formalnome planu

Za potrebe ovoga rada pregledano je dvadesetak dijalektnih rječnika mjesnih čakavskih govora (v. *Popis izvora*) u kojima su provedena najnovija dijalektološka istraživanja na temelju kojih su izrađene karte.¹⁷ Analizirana građa u ovome radu obuhvaća frazeme koji kao jednu od sastavnica imaju sve lekseme koji su potvrđeni kao odgovori na sva tri leksička pitanja (LEĐA, KRALJEŽNICA, PLEĆA).

Svjesni činjenice da dijalektološki rječnici imaju određena ograničenja u leksikografskoj obradi i prezentaciji frazeološke građe (usp. Bogović 1997, Bašić 2020), popis frazema koji su u rječnicima bili izdvojeni zasebno unutar leksikografskih natuknica tih leksema upotpunio se frazemima pronađenim i u rečenicama kojima se ovjeravaju uporabe nekih drugih natuknica. U radu se iza kanonskih oblika frazema u zagradama donose oprimjerenja iz rječnikā koja pokazuju pravu sliku uporabe frazema u mjesnim govorima. Ako je u rječnicima zabilježen samo kanonski oblik frazema, bez oprimjerenja, on se navodi naglašen. Prikupljeni su frazemi podijeljeni u tematsko-semantička polja, odnosno koncepte okupljene oko zajedničkoga semantičkog taloga na temelju kojih je oblikovano njihovo frazeološko značenje (Fink-Arsovski 2002: 37).

Frazemi okupljeni oko koncepta ‘briga ili teret’

»Frazemi sa somatskom sastavnicom *leđa* utemeljeni su na konvencionalnome znanju o leđima kao stupu čovjekova tijela, koja su snažna i na kojima se može nositi.« (Kovačević 2012: 209), što je potvrđeno i kompoljskim frazemom **imat dõbra leđa** značenja ‘biti snažan; dobro i naporno raditi’. Najčešće potvrđeni koncepti u frazemima s antroposomatskom sastavnicom kojom izražavamo stražnji dio trupa odnose se na koncept brige ili tereta. Tako su u kompoljskome i crikveničkome govoru potvrđeni frazemi **pâst na čija lēđa** i **past na čije špali** (*Sē j tô nājzād pālo na mojē špāli.*) značenja ‘postati teret (opterećenje) *komu, čemu*, postati *čijom* brigom’. U pazinskome je govoru zabilježen frazem suprotne perspektive **ziet kiega, ča na špale** (*So jo ziēli na špāle. Je rēkla da za sadà si nē bi ziēla na špāle nikakuōv kredit.*) značenja ‘uzdržavati *koga*, skrbiti *o kome*, uzeti *što* kao obavezu’, dok je u omišaljskome govoru zabilježen i frazem **živit na juškē špāli** u značenju ‘živjeti na tuđi račun, živjeti o tuđemu trošku’. U kompoljskome i medulinskome govoru zabilježeni su frazemi **nõsit na svojî plēći kõga**

¹⁷ Uzimajući u obzir pripadnost istomu dijalekatskom tipu govora, u frazeološkome dijelu ovoga rada za punkt Dobrinj konzultiran je rječnik govora Čižića (Turčić 2002), za punkt Otočac rječnik govora Kmpolja (Kranjčević 2004) te za punkt Kraljevica rječnik s nenaglašenim oprimjerenjima u kojemu su popisani leksemi s područja Šmrike i Kraljevice (Bralić 2014).

i **nositi na špalan** *kega* (*Sînko môj, do kâd ću te nositi na špàlan, ulòvi se dèla.*) u značenju ‘uzdržavati *koga*, brinuti se o *komu*’. U govorima Omišlja i Žminja zabilježeni su frazemi istoga značenja s varijantnom glagolskom sastavnicom **imit koga na špalih** (*Ŏn je na mojîh špàlih.*) i **imet koga na pliećah** (*Làhko vãn, ste sâmi, a jã ìman četìro đico na pliećah.*). U Žminju se frazem **imet koga na pliećah** javlja i s varijantnom imeničkom sastavnicom **život, imet koga na žvòte** (*Kampanjũolki so na žvòte imèle famèjo, blãgo i kampãnjo.*). Teret na leđima nalazi se u pozadinskoj slici pazinskih frazema **ziet si na plieća** (*Nĩ si tèla toliko tèga zièt na plieća.*), **stavit si na špale** (*Si je bĩ stãvi na špàle jèno mãlo prevèc tèga.*), **nakrgat si na hrbat** (*Velik si si brèmen nakrgã na hrbãt.*) te kompoljskoga frazema **podmetnut (podmaknut) leđa** (*Da jã nisan podmãkal lèđa, nĩš od tòga.*) u značenju ‘prihvatiti veliki posao i odgovornost’.

Antonimna se slika nalazi u čižičkome frazemu **hitit za pleća** (*Hitimo za pleća čo je bilo, homo naprvo.*), kraljevičkome frazemu **hitit priko pleći** (*Ni vavik lahko hitit brige priko pleći.*) i medulinskome frazemu **hititi priko špal** (*Njèmu nĩ làka, čũda je tèga prihitiãja priko špâl, ma svãki pũt i ne mòre.*) koji u pozadinskoj slici imaju konačno rasterćenje od briga i tereta njihovim odbacivanjem iz vidokrugâ. O dugotrajnosti i intenzitetu opterećenja brigama i problemima koji su prevladani govori nam medulinski frazem **znositi na svojin plećin** (*Čũda tèga čovik znòsi na svojin plèćin.*) u značenju ‘izdržati mnoge teškoće, podnijeti mnoge nedaće’.

Frazemi okupljeni oko koncepta ‘zdravstvene tegobe’

Zamjetno je da su u mnogim rječnicima zabilježene čvrste sveze koje se odnose na zdravstvene tegobe, tj. bolove u leđima. Tako je u Crikvenici zabilježeno **probada koga va špalah** (*Probãdã me va špàlah.*) i **probada koga va škine** (*Nèc me va škine probãda.*), u Kraljevici **probolo je koga va škini** (*Kako san se prigñula, tako me j probolo va škini.*), **preseknulo je koga va škini** (*Presleknulo me j va škini, aš san se sforcãla.*), **presiklo je koga va škini** (*Najedanput me j niç va škini presiklo.*), dok je u Novalji nagla bol u leđima iskazana frazomom **presiklo je koga u križiman** (*Segũtra me je presiklo u križiman.*). U Trogiru je uklještenje leđnih živaca iskazano frazomom **prikinilo je koga priko škine** (*Prikinilo me priko škine, jévdã san se úspjãja išãt.*), a u Nerezinama **pala je komu škina** (*Dvĩynul sen mãlo tèži kãmik pa mi je škinã pãla. Dvĩžuc škabièl pošforcãla sen se pak mi je pãla škinã. Šforcevuãl sen dvĩžuc grièdu i pãla mi je škinã. Mãtu je pãla škinã aš je naylò šolevuãl vrècu çimiènta.*). Potonji glagolski frazem u drugim mjesnim govorima ima drukčije značenje: u senjskome govoru **pala su komu križa** (*Pãla su mu križa.*) ima značenje ‘pogrbio se *tko*’, u kompoljskome govoru frazem **pãla su kòmu lèđa** ima značenje ‘boli *koga* kičma’, dok njemu varijantan frazem **pãla su kòmu križa** u istome govoru znači ‘nahladio je *tko* leđa’.

Slika prenošenja tereta na leđima i fizički napornoga rada te posljedicama toga rada na tijelo utjecala je na nastanak pazinskoga frazema **hrbat pozn³â** (*Hrbât pozn³â ku prevêć t³zaš s³õbon.*) u značenju ‘leđa osjećaju poteškoće kojima su izložena’ i kompoljskoga frazema **odèrat lèđa** značenja ‘obavljati veoma teške poslove’.

Frazemi okupljeni oko koncepta ‘fizičko kažnjavanje’

Koncept fizičkoga kažnjavanja udaranjem po leđima ne mora nužno biti antroposomatskoga karaktera. Sigurno će u nekih govornika prevladati zoosomatska slika u pozadini frazema. Tako je u govoru Čižića u značenju ‘istući *koga*’ zabilježen frazem **dat po ščehu komu** (*Mokni se, aš ću ti dat po ščehu!*), a u omišaljskome govoru zabilježeni su frazemi **dricät plečà**, **dät po plèčih** i **dät po krížih** istoga značenja.

Frazemi okupljeni oko koncepta ‘iznevjeriti *koga*’

Rakaljski frazem **ubrnuti život** (*Nĩ stĩja š njĩn kušeljàti, ubrnũja mu je živõt.*) u značenju ‘iznevjeriti *koga*’ utemeljen je na gesti okretanja leđa. »Okretanjem leđa čovjek prekida komunikaciju sa sugovornikom kojemu je dotad bio okrenut licem i ignorira ga jer ga ne želi ni pogledati te tako prekida svaku vrstu odnosa s njim.« (Kovačević 2012: 263). Frazem u varijantnome obliku iste slike i istoga značenja pronašli smo u kompoljskome rječniku, **okrènut kòmu lèđa**, i u rječniku govora Novog Vinodolskog, **okrenut leja** (*Sâmo su se krätko pogljèdali, i jedån drügõmu zävavik okrènũli lèja.*).

Slikovitost postupka i simbolika noža kao oružja motivirala je nastanak frazema zapisanoga u kompoljskome rječniku **zàbit kòmu nõž u lèđa** značenja ‘izdati *koga*, podmuklo napasti *koga*, iznevjeriti *koga*’.

Frazemi okupljeni oko koncepta ‘potajno, kriomice’

Ljudsko polje vida ograničeno je na prostor koji oko vidi kad gleda pravo ispred sebe. Stoga je područje iza leđa prostor koji čovjek nema pod svojom kontrolom i u svojoj percepciji što je utjecalo na pozadinsku sliku općehrvatskoga frazema **iza** <*čijih*> **leđa** [govoriti, raditi *što* itd.] značenja ‘u potaji, krijući se, s lošim namjerama [govoriti, raditi *što* itd.]’. U kompoljskome se govoru frazem ostvaruje s glagolskim kolokatima **dèlat kòmu iza lèđ** u značenju ‘raditi *što* u potaji, raditi *što* krijući se, raditi *što* s lošim namjerama’ i **divânit kòmu iza lèđ** u značenju ‘ogovarati *koga*’, dok se u Medulinu pojavljuje s varijantnim antroposomatizmom **učiniti (reći) kemu zaoči** (*Ivâna ti nêće rèći zàoči, õna rêće poštèno i drèto ča pensã.*). Značenje ‘podsmjehivati se *komu*’ u kompoljskome se govoru izražava frazemom **smĩjat se kòmu iza lèđ**.

Apsurdna slika relokacije antroposomatizma *oči* prisutna je u frazemu **imat oči na škini** (*Nemoj mu škiljati, vidin ja. Iman i ja na škini oči.*) koja je zabilježena u Salima. To je jedan od rijetkih frazema u korpusu u kojemu se javljaju dva antroposomatizma, a frazemsko mu je značenje ‘vidi tko i ono što drugi misle da ne vidi; teško je prevariti *koga*’.

Frazemi okupljeni oko koncepta ‘daljina’

Iz dosadašnjih je primjera vidljivo da bez obzira koja se sastavnica upotrebljava u navedenim frazemima, ona označuje stražnji dio trupa čovjeka, iako u leksičkome korpusu ona može označivati samo specifičan dio leđa. Također, vidljivo je da pozadinska slika u frazemima biva uvijek ista. Općehrvatski frazem **bogu iza leđa** u značenju ‘veoma daleko, u zabačenome (zabitome) kraju, na kraju svijeta’ realizira se u mjesnome govoru Hvara kao **Bògu iza škīnih**,¹⁸ a u Kopolju **Bogu za leđima** (*Ūdalo je u Kosīnj, Bògu za leđima.*), dakle s istom pozadinskom slikom, ali morfološkim i leksičkim variranjem sastavnica na formalnome planu. Međutim, pretraga frazeološkoga korpusa pokazala je da u malome broju frazema, u nekim govorima, pozadinska slika može biti i drukčija. Isto se frazemsko značenje u čakavskim govorima ostvaruje i s frazemima drugih pozadinskih slika npr. **kadi bog svoga nima** ili **kade je bog rekal lahku noć** u npr. Crikvenici (*Šāl je kādē j bōg rēkāl lāhku nōc. Šāl je kade bōg svōga nīmā.*), Novom Vinodolskom (*Dalekō j šāl, kadī j i bōg rēkal lāhku nōc. Prišli su zonūda kadī bōg svōga nīmā.*) i Raklju (*Su i ōni pōšli žīviti tāmō di je Bōg rēka lāku nōc. Su pōšli dalēko, kadī Bōg nīma svōga.*). S obzirom na to da su navedeni frazemi nesomatskoga karaktera, različite slike i strukture, oni ne mogu biti varijantni s frazemima koji imaju antroposomatsku sastavnicu *leđa*, već su sinonimni i pripadaju istome frazemskom konceptu.

Vjerovanje u Boga kao zaštitnika motiviralo je i nastanak kopoljskoga frazema **imat Boga za leđima** u značenju ‘imati jakoga zaštitnika’.

5. Zaključak

Iz arealne distribucije dijalektno specifičnoga leksika možemo zaključiti kako se u većini govora bilježi leksička diferencijacija proučavanih značenja – ‘leđa’, ‘kralježnica’, ‘pleća’. Jedino se u dijelu govora, pretežno kajkavskoga područja, isti leksički tip, ‘pleća’, upotrebljava u značenju ‘stražnji dio trupa – leđa’ kao i ‘gornji dio leđa – pleća’. Također, iz navedenih je odgovora vidljivo da leksemi imaju različitu značenjsku segmentaciju u različitim govorima, npr. *škina* u

¹⁸ Sastavnica BOG u ovim je frazemima desemantizirana i trebala bi se prema uhodanoj frazeološkoj praksi zapisivati malim početnim slovom (usp. Fink 2001: 139–148), no poštujući odluku autora konzultiranih rječnika donosimo izvorne zapise.

određenim govorima znači 'leđa', dok u drugim govorima znači 'kralježnica'; *hrbat* u različitim govorima može značiti i 'leđa' i 'kralježnica' i 'pleća'.

Raznolikost leksema iz dijalektološkoga istraživanja kojima izražavamo stražnji dio trupa ili neki njegov dio nije utjecao na opću sliku (bez obzira koja se sastavnica upotrebljava u navedenim frazemima ona označuje stražnji dio trupa čovjeka)¹⁹ ni na frazemsko značenje. Naime, sastavnice su frazema desemantizirane te nemaju svaka za sebe osnovno leksičko značenje, već frazem kao cjelina donosi jedno novo preneseno značenje. Ipak, one pridonose slikovitosti i konceptualnome određenju frazema što dovodi do prenesenoga značenja cijele frazemske strukture.

Semantičko-konceptualna je analiza, pomoću koje se dao pregled tematskih semantičkih polja u koja se ekscerpirani frazemi uklapaju, pokazala da je većina frazema okupljena oko koncepta 'briga ili teret' i 'zdravstvene tegobe'. U skladu je to s konvencionalnim znanjem o leđima kao stupu čovjekova tijela, koja su snažna i na kojima se može nositi što posljedično dovodi do zdravstvenih tegoba, tj. bolova u leđima.

Što se tiče produktivnosti sastavnica koje označuju stražnji dio trupa čovjeka, možemo zaključiti da stanje na čakavskome frazeološkom terenu nije znatno drukčije od stanja u ostalim hrvatskim sustavima. Stražnji dio tijela odnosno *leđa* i *dijelovi leđa* frazeološki nisu jako produktivni bez obzira na raznolikost i količinu izraza za taj sadržaj.

Godine 2024. započela su s radom dva projekta, *Hrvatska somatska frazeologija (frazeografski pristup) – SOMA*²⁰ u Institutu za hrvatski jezik te *Čakavska somatska frazeologija – ČaSOMA*²¹ u Zavodu za lingvistička istraživanja HAZU koja će u sklopu međusobne suradnje nastaviti proučavanje somatskih sastavnica u frazeologiji.²²

---

¹⁹ Treba napomenuti kako je frazeološka analiza pokazala da su u omišaljskom govoru bila ili jesu u uporabi još dva leksema koja označuju stražnji dio trupa čovjeka koja u usmjerenome dijalektološkom istraživanju nisu dobivena, *kržž* i *špali*.

²⁰ Projekt financira *Nacionalni plan oporavka i otpornosti 2021. – 2026. NextGenerationEU*; trajanje projekta: 1. siječnja 2024. – 31. prosinca 2027.; voditeljica: dr. sc. Barbara Kovačević.

²¹ U okviru temeljnoga projekta *Istraživanje hrvatskih dijalekata*; trajanje projekta: 1. siječnja 2024. –...; voditeljica: dr. sc. Martina Bašić.

²² Usporedni rad suradnika na projektima ČaSOMA i SOMA omogućit će i metodološku i računalnu kompatibilnost obrade, a u perspektivi bi se rezultati istraživanja na obama projektima mogli povezati te prezentirati znanstvenoj javnosti i u digitalnom obliku.

Popis izvora

- Benčić, Radoslav. 2014. *Rječnik govora grada Hvara*. Hvar: Muzej hvarske baštine.
- Bonić, Onorato; Šprljan, Nataša; Zorović, Flavia. 2023. *Nerezinski beseduâr. Rječnik govora Nerezina na otoku Lošinju*. Zadar: Sveučilište u Zadru.
- Bralić, Ivanka. 2014. *Čakavske besede moje i sih mojih z Šmrike i Kraljevice*. Kraljevica: Udruga u kulturi „Stol”.
- Gagić, Marija. 2017. *Rječnik pazinskoga govora*. Pazin – Zadar: Katedra Čakavskog sabora Pazin – Ogranak Matice hrvatske u Zadru.
- Geić, Duško. 2015. *Rječnik i gramatika trogirskoga čakavskoga govora*. Split: Književni krug Split – Združeni artisti Trogir.
- Ivančić-Dusper, Đurđica; Bašić, Martina. 2013. *Rječnik crikveničkog govora*. Crikvenica: Centar za kulturu „Dr. Ivan Kostrenčić”.
- Kranjčević, Milan. 2004. *Ričnik gacke čakavščine: konpoljski divan*. Otočac – Rijeka: Katedra Čakavskog sabora pokrajine Gacke – Graftrade.
- Kranjčić, Ondina. 2021. *Rječnik govora južne Žminjštine*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Mahulja, Ivan. 2016². *Rječnik omišaljskog govora*. Rijeka – Omišalj: Riječki nakladni zavod – Općina Omišalj.
- Moguš, Milan. 2002. *Senjski rječnik*. Zagreb – Senj: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Ogranak Matice hrvatske u Senju.
- Percan, Romana. 2017. *Frazeološki rječnik Raklja*. Diplomski rad. Pula: Filozofski fakultet Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli. <https://zir.nsk.hr/islandora/object/unipu%3A1820> (pristupljeno 27. siječnja 2020.)
- Peruško, Marija. 2018. *Frazeološki rječnik medulinskoga govora*. Medulin: Općina Medulin.
- Piasevoli, Ankica. 1993. *Rječnik govora mjesta Sali na Dugom otoku oliti Libar saljski besid*. Zadar: Ogranak Matice hrvatske Zadar.
- Sokolić-Kozarić, Josip M.; Sokolić-Kozarić, Gojko M. 2003. *Rječnik čakavskog govora Novog Vinodolskog*. Rijeka – Novi Vinodolski: vlastita naklada.
- Turčić, Branko. 2002. *Sedmošojani, prvi čakavski rječnik*. Rijeka: Adamić.
- Vranić, Silvana; Oštarić, Ivo. 2016. *Rječnik govora Novalje na otoku Pagu*. Novalja – Rijeka: Grad Novalja – Ogranak Matice hrvatske u Novalji – Filozofski fakultet u Rijeci.

Literatura

- Anić, Vladimir, 1998³. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- Bašić, Martina. 2020. *Pune ruke posla – frazemi sa somatskom sastavnicom ruka u rječnicima izvornih čakavskih govora*. *Filologija*, 75, Zagreb, 67–97.
- Bogović, Sanja. 1997. Frazologija u čakavskim dijalektološkim rječnicima. *Fluminensia: časopis za filološka istraživanja*, 9/1–2, Rijeka, 121–132.
- Dugandžić, Ana. 2019. *Somatski frazemi u hrvatskom i ukrajinskom jeziku*. Doktorski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.
- ERHJ – Matasović, Ranko i dr. 2016. *Etimološki rječnik hrvatskoga jezika. 1. svezak: A – Nj*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- ERHSJ – Skok, Petar. 1973. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, III*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Fink, Željka. 2001. Hvatamo li za bradu Boga ili boga? O jednom pravopisnom problemu u frazeologiji. *Filologija*, 36–37, Zagreb, 139–148.
- Fink-Arsovski, Željka. 2002. *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*. Zagreb: FF press.
- HER – Jojić, Ljiljana; Matasović, Ranko (gl. ur.). 2002. *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Zagreb: Novi Liber.
- Kovačević, Barbara. 2006. *Hrvatska somatska frazeologija*. Doktorski rad. Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu.
- Kovačević, Barbara. 2012. *Hrvatski frazemi od glave do pete*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Kovačević, Barbara; Vidović Bolt, Ivana. 2023. From head to hoof – Croatian idioms with a somatic component. *Europhras 2021. Phraseology, constructions and translation. Corpus-based, computational and cultural aspects*. Ur. Jean-Pierre Colson. Louvain-la-Neuve: Presses universitaires de Louvain, 111–118.
- Malnar, Marija. 2011. Somatska frazeologija čabarskih govora. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 37/1, Zagreb, 101–119.
- RHAF – Vidović Bolt, Ivana i dr. 2017. *Rječnik hrvatskih animalističkih frazema*. Zagreb: Školska knjiga.
- ŠRHJ – Brozović Rončević, Dunja (gl. ur.). 2012. *Školski rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- VRH – Jojić, Ljiljana (gl. ur.). 2015. *Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Vuletić, Nikola; Bazina, Hrvoje; Brozović Rončević, Dunja. 2024. *Mali istarski leksički atlas. Geolingvističke studije iz građe Atlas Linguarum Histriae et Liburniae*. Zadar: Sveučilište u Zadru.

Vulić-Vranković, Sanja. 2003. Leksikografska obradba frazema u budućem velikom sintetskom rječniku izvornih čakavskih govora. *Fluminensia: časopis za filološka istraživanja*, 15/1, Rijeka, 43–56.

Lexemes related to ‘back’ in Croatian dialects and Čakavian phraseological units containing corresponding anthroposomatic terms

Summary

The paper presents the areal distribution of dialectally specific lexemes, specifically Croatian lexemes related to ‘back’, ‘spine’ and ‘shoulder blades’ using the method of linguistic cartography. The data collected through field dialectological research have been systematically categorized into lexical types and illustrated on interpretative maps, each accompanied by brief comments on the observed distribution patterns. The second part of the paper provides an analysis of Čakavian phraseological units containing these anthroposomatic terms. A semantic-conceptual approach is applied to describe the thematic semantic fields into which the extracted phraseological units fit. The aim of the paper is to explore the productivity of these components in Čakavian phraseology, taking into account all expressions that refer to the upper posterior part of the human body. This analysis seeks to contribute to a deeper understanding of dialectal variations and their implications in linguistic research.

Ključne riječi: antroposomatizmi (‘leđa’, ‘kralježnica’, ‘pleća’), lingvistička kartografija, dijalektna frazeologija, čakavski govori

Keywords: anthroposomatic terms (‘back’, ‘spine’, ‘shoulder blades’), linguistic cartography, dialectal phraseology, Čakavian dialects

